

ресурс] / В. В. Корнієнко // Форум права. – 2008. – № 2. – С. 256–260. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-2/08kvvupm.pdf>

² *Иеринг Р. фон.* Цель в праве. Т. 1 / Р. фон Иеринг; пер. с нем. В. Р. Липкого, Н. В. Муравьева, Н. Ф. Дерюжинского. – СПб.: Изд. Н. В. Муравьева, 1881. – 412 с. – С. 371.

³ *Завьялов Ю. С.* Взгляды Р. Иеринга на государство и право / Ю. С. Завьялов. // Правоведение. – 1968. – № 3. – С. 106–115. – С. 111; *Иеринг Р. фон.* Цель в праве. Т. 1 / Р. фон Иеринг; пер. с нем. В. Р. Липкого, Н. В. Муравьева, Н. Ф. Дерюжинского. – СПб.: Изд. Н. В. Муравьева, 1881. – 412 с. – С. 238.

⁴ *Иеринг Р. фон.* Борьба за право / Р. фон Иеринг; пер. с нем. Н. М. Губского. – СПб.: АО тип. дела в СПб., 1909. – 67 с. – С. 25.

⁵ *Завьялов Ю. С.* Вказана праця. – С. 112; *Иеринг Р. фон.* Цель в праве. Т. 1 / Р. фон Иеринг; пер. с нем. В. Р. Липкого, Н. В. Муравьева, Н. Ф. Дерюжинского. – СПб.: Изд. Н. В. Муравьева, 1881. – 412 с. – С. 253.

⁶ *Иеринг Р. фон.* Борьба за право / Р. фон Иеринг; пер. с нем. Н. М. Губского. – СПб.: АО тип. дела в СПб., 1909. – 67 с. – С. 15.

⁷ *Дюргейм Э.* О разделении общественного труда / Э. Дюргейм. – М.: Волтерс Клувер, 1996. – 234 с. – С. 71–72.

⁸ *Ориу М.* Основы публичного права / Ориу М.; пер. с фран. под ред. Челябинова Н. с предисл. Пашуканиса Е. – М.: Изд-во Ком. Акад., 1929. – 783 с. – С. 19.

⁹ История политических и правовых учений: [учеб. для вузов] / [Графский В. Г., Золотухина Н. М., Мамут Л. С и др.]; под общ. ред. чл.-кор. РАН, д. юр. н, проф. В. С. Нерсисянца. – [2-е изд. стереотип.]. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА • М, 1998. – 736 с. – С. 680–681.

¹⁰ *Адыгезалова Г. Э.* Правовая концепция американской социологической юриспруденции XX века (Роско Паунд, Толкотт Парсонс и Гарри Бредемейер): дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Г. Э. Адыгезалова. – Краснодар, 2004. – 197 с. – С. 30; *Pound R.* Jurisprudence: Vol. 1–5. St. Paul; Minnesota: West Publishing Co., 1959. – p. 16.

¹¹ *Pound R.* Social control through law. New Haven: Yale Univ. Press; Oxford Univ. Press, 1942. – 138 p. – p. 54.

¹² *Дробязко С. Г., Козлов В. С.* Общая теория права: [учеб. пособие для вузов]. – Мн.: Амалфея, 2005. – 464 с. – С. 41.

Резюме

Розглядаються погляди представників соціологічного підходу до праворозуміння з точки зору значимості права як цінності.

Аналізується система цінностей права в соціологічному підході до праворозуміння.

Ключові слова: відносини, індивід, інтерес, порядок, право, солідарність, соціологічний підхід, справедливість, суспільство, цінність.

Резюме

Рассматриваются взгляды представителей социологического подхода в правопонимании с точки зрения значимости права как ценности.

Анализируется система ценностей права в социологическом подходе правопонимания.

Ключевые слова: отношения, индивид, интерес, право, солидарность, социологический подход, справедливость, общество, ценность.

Summary

Sights of representatives of the sociological approach in understanding of the right from the point of view of the importance of the right as values are considered.

The system of values of the right in the sociological approach understanding of the right is analyzed.

Key words: relations, the individual, interest, the right, solidarity, the sociological approach, justice, a society, value.

Отримано 31.05.2012

Р. П. ЛУЦЬКИЙ

Роман Петрович Луцький, кандидат юридичних наук, доцент Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького

ІЄРАРХІЧНІСТЬ ПРАВОВИХ ДЖЕРЕЛ (НОРМАТИВНИХ АКТИВ) ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ БУТТЯ ПОЗИТИВНОГО ПРАВА

Традиційним при визначенні сутності позитивного права є розгляд питання про джерела (форми) права. У літературі звертається увага на багатозначність і нечіткість цього поняття, а також численність трактувань даної категорії. Однак у сучасній правовій системі джерелом (формою) права здебільшого визнають нормативно-правові акти. Прикладом такого твердження може слугувати точка зору В.Шаповала, який зазначає,

що формами існування будь-якої галузі національного права є нормативно-правові акти, які належать до формальних джерел права¹.

Цю ж саму ідею підтримують цілий ряд корифеїв теорії права, які визнають юридичні джерела (форми) офіційно-документальними формами вираження і закріплення норм права, що виходять від держави і надають їм юридичного, загальнообов'язкового значення².

Саме тому так гостро сьогодні стоїть питання законотворчості. Воно є актуальним з точки зору оцінки стану законодавчої діяльності на сучасному етапі та обґрунтування розвитку законодавства з урахуванням соціальних явищ і змін у суспільних відносинах, прогресивних чи негативних явищ, які вимагають їх законодавчого закріплення. Практика свідчить про необхідність кардинальних змін у цій сфері, поєднання глибоких фундаментальних досліджень з прикладними розробками, порівняльного аналізу законопроектів та здійснення правової реформи. Саме ці підходи виражають *актуальністю піднятої проблематики*.

Методологічною основою даної статті стали праці С. С. Алексєєва, В. Д. Бабкіна, В. А. Бачиніна, В. С. Журавського, М. В. Костицького, В. С. Нерсесянца, Н. М. Оніщенко, М. І. Панова, О. Л. Копиленка, Н. М. Пархоменко, С. С. Сливки, Л. Л. Фуллера, Р. О. Халфіна, Ю. С. Шемшущенка, які сприяють осмисленню поточних процесів в теорії права та мають важливе значення для подальшого їх дослідження.

Виходячи уже з тих фундаментальних основ, які вони заклали, вважаємо за доцільне провадити власні дослідження з даного напрямку дослідження.

Метою написання даної статті є визначення особливостей розвитку джерел (форм) позитивного права та їхньої взаємодії на основі принципу підпорядкованості, що в кінцевому результаті виражається в ієрархічності та взаємопов'язаності чинного законодавства, яке творить єдину правову систему.

Термін «джерело» права має глибоке коріння, тому і має багато значень. Можна визначити такий перелік змістового розуміння цього терміна: фактори, що зумовлюють виникнення, розвиток, зміст права; система соціально-економічних відносин (матеріальне розуміння); сукупність юридичних ідей, поглядів, теорій, під впливом яких утворюється і функціонує право (ідеалістичне розуміння); історичні пам'ятники, що колись мали значення діючого права; способи зовнішнього вираження і закріплення правових норм (спеціально-юридичне розуміння).

Вибір терміна «джерела права» приписують Тіту Лівію, який вперше називає Закон XII Таблиць джерелом права. Історики держави і права ще досі називають історичні пам'ятники джерелами права. Багатогранність терміну «джерело права» вимагає теорію права замінити його іншим терміном «форми права». Якщо ж спрощено підходити до цієї категорії, то форми права – це по суті різні види права, які склались історично і які вибирає держава, відрізняються вони між собою за способом оформлення змісту норм права, тобто це зовнішня форма існування змісту норм права. Тому, доцільно вживати термін джерело права, хоча й вжиток терміну форма права не буде неправильним.

Як правило, українські правознавці (Копейчиков, Кравчук, Котюк) виділяють 4 види форм (джерел) права (нормативно-правовий акт, правовий звичай, судовий чи адміністративний прецедент та нормативний договір). А. А. Нечитайленко виділяє 3 форми права: правовий звичай, юридичний нормативний акт та судовий чи адміністративний прецедент³. Львівський правознавець Андрус'як виділяє 6 видів форм права: правовий звичай, судовий прецедент, нормативно-правовий акт, нормативно-правовий договір, релігійні канонічні тексти та міжнародно-правові акти⁴.

На загал доцільно виділяти 7 видів форм (джерел) права:

- правовий звичай;
- закон (нормативно-правовий акт);
- правовий прецедент;
- нормативно-правовий договір;
- правову доктрину;
- релігійно-правову норму;
- міжнародно-правовий акт.

Постараємось детальніше проаналізувати другий з них, оскільки саме вони являються визначальними в системі континентального права.

Так, звичай тривалий час було єдиним видом права, аж до появи писемності та формування нової форми, якою став закон або як ще його називають нормативно-правовий акт. Саме він визнається основним джерелом права більшості сучасних держав романо-германської правової сім'ї.

Для нормативно-правових актів властивий цілий ряд особливостей. Зокрема:

– вони мають державний характер. Держава наділяє органи, організації, посадових осіб правом приймати нормативно-правові акти, тобто правотворчою компетенцією. Вона ж забезпечує і реалізацію прийнятих нормативно-правових актів, включаючи і примусовий вплив на осіб, що ухиляються від їхнього виконання;

– нормативно-правові акти приймаються не всіма, а суворо визначеними суб'єктами, спеціально уповноваженими на те державою. При цьому кожен суб'єкт правотворчої діяльності має рамки своєї компетенції. Міністр, наприклад, може видати нормативний наказ, але не уповноважений приймати укази або постанови;

– ці акти приймаються з дотриманням певної процедури;

– вони мають тимчасові, просторові і суб'єктні межі дії;

– завжди містять юридичні норми, що й робить їх нормативними тобто загальнообов'язковими.

Характеризуючи закон доцільно визначити такі його властивості:

а) це сукупність диференційованих правових норм, оскільки механізм держави має розгалужену структуру органів з визначеними правотворчими повноваженнями та значним об'ємом інших функцій, які реалізуються за допомогою видання юридичних актів;

б) це ієрархізована структура, тому що ця система будується на основі різної юридичної сили актів;

в) це конкретизовані за предметом регулювання, суб'єктах виконання і реалізації права, вказівки на які містяться в джерелах.

Оскільки основною формою права в Україні є нормативно-правовий акт, то під джерелами права слід розуміти зовнішнє вираження нормативно-правових актів, які приймаються і діють з метою регулювання суспільних відносин. Різноманітність цих відносин, а також розмежування функцій державних органів припускають наявність багаточислених нормативних актів. Виходячи з цього, важливе теоретичне і практичне значення має відмежування одних нормативних актів від других за такими критеріями:

1) за суб'єктами ухвалення – на акти: народу (прийняті референдумом), органів місцевого самоврядування, спільні акти органів держави і недержавних формувань;

2) за юридичною силою – на закони й підзаконні нормативно-правові акти;

3) за сферою дії – на загальні, спеціальні, локальні;

4) за ступенем абстрактності правових норм – на первинні та конкретизаційні;

5) за характером волевиявлення – на акти встановлення, зміни та скасування норм права;

6) за галузями законодавства – на цивільні, кримінальні, кримінально-процесуальні та інші;

7) за часом дії – на визначено-строкові.

Поширеною диференціацією нормативних актів є їх класифікація за суб'єктами правотворчості. Верховна Рада України видає закони й постанови; Президент України – укази. Органи виконавчої влади держави видають такі нормативно-правові акти: Кабінет Міністрів України – декрети і постанови; керівники міністерств і відомств – інструкції, вказівки, нормативні накази; керівники обласних і районних державних адміністрацій – нормативні накази. Місцеві ради – рішення і нормативні ухвали; виконавчі комітети місцевих рад – рішення, а керівники їх управлінь і відділів – нормативні накази; адміністрація підприємств, установ і організацій – нормативні накази та інструкції.

У деяких випадках нормативного характеру набувають волевиявлення населення в результаті всеукраїнського чи місцевого референдуму, певних громадських об'єднань, трудових колективів, форма яких може бути різною (рішення, постанова і т. ін.).

Закон – це нормативно-правовий акт, який регулює найбільш важливі суспільні відносини і тому приймається колегіальним представницьким органом державної влади (парламентом) або всенародним голосуванням (референдумом). За своєю юридичною силою та за деякими іншими ознаками закони поділяються на певні види.

Законом, який має найвищу юридичну силу в країні, основою системи її законодавства є конституція. Конституція – це основний, головний закон країни, що приймається в особливому порядку і регламентує найважливіші суспільні відносини у сфері організації функціонування суспільства, органів держави, державного устрою та правового статусу людини і громадянина.

Конституційні закони – це закони, що вносять певні доповнення, зміни, уточнення до тексту конституції. Як і конституція, ці закони приймаються в особливому, ускладненому, порівняно з іншими законами, порядку, і мають вищу, порівняно з ними, юридичну силу.

Кодекси – це закони, в яких об'єднується і систематизуються правові норми, що регламентують певну сферу суспільних відносин. Як правило, кодекси виступають як основа певної галузі законодавства, наприклад Цивільний кодекс є основою цивільного законодавства, Кримінальний кодекс – кримінального законодавства, Сімейний кодекс – шлюбно-сімейного законодавства тощо.

Звичайні (поточні) закони – це всі інші закони, що приймаються парламентом у межах його компетенції.

Слід зазначити, що кодекси та звичайні (поточні) закони мають однакову між собою юридичну силу, меншу від юридичної сили конституції та конституційних законів.

Підзаконні акти – це правові акти, що видаються уповноваженими на те суб'єктами (президентом, кабінетом міністрів тощо) на основі законів і для виконання їх. Усі без винятку підзаконні акти мають меншу юридичну силу, ніж будь-який закон, і не можуть суперечити їм. В іншому разі підзаконні акти визнаються недійсними і з моменту свого прийняття підлягають скасуванню.

Від нормативно-правових актів слід відрізнити офіційні правові документи, що не містять норм права і не вносять безпосередньо змін у законодавство. Наприклад, акти затвердження положень, правил, статутів чи акти, які складаються з декларацій, відозв, закликів. Практичне значення має розрізнення нормативно-правових актів і актів застосування норм права, тому що останні містять не правила загального характеру, а індивідуальні приписи, адресовані певним суб'єктам і призначені для вирішення конкретних юридичних справ, засвідчення тих чи інших фактів.

Отже, основоположники та представники сучасного правового позитивізму (теорії позитивного права) в більшій своїй мірі стверджують, що визначальною формою (джерелом) позитивного права України є нормативно-правовий акт. Це пояснюється тим, що він дає можливість:

- найбільш чітко сформулювати зміст прав та обов'язків;
- відносно швидко довести зміст до адресатів норми;

- створити умови до адекватного розуміння і застосування норми;
- оперативно змінювати чи відмінити норму;
- здійснювати систематизацію норм і полегшити користування ними.

¹ Шаповал В. Конституція як форма (джерело) конституційного права України (питання теорії) / В. Шаповал // Право України. – 1999. – № 6. – С. 5.

² Шемшуненко Ю. С. Право // Великий енциклопедичний юридичний словник // За ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшуненка. – К.: Юрид. думка, 2007. – С. 86.

³ Нечитайленко А. А. Основы теории права / А. А. Нечитайленко. – Х., 1998. – 198 с. – С. 93.

⁴ Андрусак Т. Г. Теорія держави і права / Т. Г. Андрусак. – Львів, 1997. – 295 с. – С. 103.

Резюме

Визначальною складовою позитивного права є розвиток форм вираження законодавства, якою являються джерела права. Дана проблема відіграє значну роль і викликає великий інтерес у сучасному суспільстві.

Ключові слова: право, джерело, ієрархія, закон.

Резюме

Определяющей составляющей позитивного права является развитие форм выражения законодательства, которыми представляются источники права. Данная проблема играет значительную роль и вызывает большой интерес в современном обществе.

Ключевые слова: право, источник, иерархия, закон.

Summary

Determining constituent of positive law is development of forms of expression of legislation, which sources of right are. This problem plays a considerable role and causes large interest in modern society.

Key words: right, source, hierarchy, law.

Отримано 20.04.2012

О. В. МИНЬКОВИЧ-СЛОБОДЯНИК

Олена Василівна Минькович-Слободяник, кандидат юридичних наук, доцент Миколаївського комплексу Національного університету «Одеська юридична академія»

ВИДИ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Правова політика є особливим видом політики, що ґрунтується і виникає в сфері права, при цьому об'єктивно потребує впорядкування з боку публічної влади. Вона є самостійним політико-правовим феноменом, особливим видом політики держави, формою реалізації політичного курсу держави з власною складною внутрішньою структурою.

Правову політику можна розглядати в декількох аспектах: по-перше, як самостійний вид політики (має власну суверенну структуру, зароджується і діє виключно у сфері права), по-друге, як обов'язкову складову будь-якої державної політики («присутня») в будь-якій політиці, реалізуючи її за допомогою права).

Якщо розглядати перший напрям, то слід зазначити, що тут правова політика виявляється у формуванні нормативно-правової бази держави, в правотворчій діяльності. Другий же напрям проявляється у юридичному забезпеченні усіх інших видів державної політики, правовому регулюванні й правозастосуванні. Але не треба забувати про те, що всі ці напрями сходяться в одній точці і становлять єдине поняття «правова політика».

Правова політика виникає і діє у сфері права і залежною *від галузей права* вона може бути кримінальною, адміністративною, конституційною, екологічною, трудовою, банківською і т.д. Треба зазначити, що дані види правової політики були виділені вченими ще в ХХ сторіччі. Наприклад, С. О. Муромцев виокремлював «цивільно-правову» політику¹.

Дуже цікаву думку з цього приводу мав Г. Ф. Шершеневич. Зокрема, він вважав, що «правова політика притаманна будь-якій юридичній науці», пояснюючи це твердження тим, що кримінальна політика опікується питаннями покарання і боротьби зі злочинністю, фіскальна – законністю оподаткування і т.д. Все це, на думку Г. Ф. Шершеневича, приватне відображення чогось цілого². У подальшому вчений говорить вже